О.О. Харіна, асп.

НАПРЯМИ ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ МОЛОКОПЕРЕРОБНИХ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ

У публікації висвітлено основні тенденції розвитку молочного господарства України, розглянуто проблеми виходу вітчизняних молоко-переробних підприємств на світовий ринок, з'ясовано основні проблеми, з якими вони стикаються. Запропоновані дієві напрямки підвищення конкурентоспроможності вітчизняного молока та молочної продукції.

Ключові слова: Конкурентоспроможність, якість, молочна продукція, молокопереробне підприємство, продовольча безпека.

In the article have described the main trends of dairy farming in Ukraine; also have considered the problems of the national milk-processing enterprises in the world market and its basic problems. Effective ways of increasing the competitiveness of national dairy products have been proposed.

Keywords: Competitiveness, quality, dairy products, milk-processing enterprise, product security.

Вступ до Світової організації торгівлі та очікувана угода про зону вільної торгівлі з країнами Європейського союзу створили суттєві виклики для українського сільського господарства та призвели до значних структурних змін в галузі. Виникла необхідність адаптації вітчизняної молокопереробної промисловості задля покращення ефективності та підвищення конкурентоспроможності її підприємств.

Якісна продукція молочної галузі є важливою складовою формування продовольчої безпеки країни, а отже, проблеми функціонування та розвитку конкурентоспроможності підприємств молочного підкомплексу набувають особливої актуальності в сучасних умовах. Найбільшої гостроти зазначене набуває через забезпечення та підвищення конкурентоспроможності продукції підприємств молокопереробної галузі, яка є однією з привабливіших за обсягами реалізації на ринку товарів широкого вжитку.

Поглиблення кризових явищ 2008-2009 років в аграрному виробництві негативно вплинуло на розвиток усіх тваринницьких галузей, особливо це торкнулося молокопереробної промисловості, підприємства якої зараз функціонують в надзвичайно складних умовах. Неефективність державного регулювання економічних процесів у сфері аграрно-промислового комплексу, відсутність відповідного до вимог європейських країн ветеринарного законодавства, незавершеність гармонізації вітчизняних стандартів на продукцію переробки з міжнародними та європейськими, дефіцит високоякісної сировинної бази, скорочення поголів'я великої рогатої худоби, застаріле та неефективне обладнання – не виключний перелік усіх існуючих проблем, що призводять до збитковості ведення вітчизняного молочного

тваринництва, порушення міжгалузевого балансу та, як наслідок, зниження конкурентоспроможності молокопереробної промисловості. У зв'язку з цим молочне господарство потребує особливої уваги, оскільки воно є одним з основних джерел доходу для сільського населення та сировини для швидкозростаючої молокопереробної галузі.

Теоретико-методологічні основи формування конкурентоспроможності підприємства були концептуально обґрунтовані ще в роботах І.Ансоффа, В.Ойкена, М.Портера, Ф.Фатхутдінова та інших класиків економічної теорії. Серед сучасних вітчизняних науковців питаннями фундаментальних основ конкурентоспроможності в галузях агропромислового комплексу та проблемами дослідження ринку продуктів харчування займалися й продовжують займатися такі провідні вчені-економісти, як М. Галєєв [2], М. Геєць, С. Кваша, М. Малік, В. Маліков [5], П. Саблук, В. Чагаровський[8]. У галузі виробництва молочної продукції на розв'язання зазначеної проблеми спрямовують свої дослідження також Т. Мостенська [6], М. Пархомець, С.Чугаєвська та інші. Водночас, незважаючи на великий обсяг наукових робіт і публікацій з даної тематики, складність і багатогранність існуючих у молокопродуктовому підкомплексі проблем зумовлює необхідність пошуку нових підходів забезпечення конкурентоспроможності продукції молокопереробних підприємств.

Метою цієї роботи є визначення теоретичних і практичних аспектів функціонування ринку молока та молочної продукції, а також обґрунтування перспективних напрямів забезпечення конкурентоспроможності підприємств молокопереробної галузі. Для досягнення цієї мети були поставлені наступні завдання: розкрити тенденції розвитку молочного господарства України, розглянути проблеми виходу вітчизняних молокопереробних підприємств на світовий ринок, розробити можливі напрямки підвищення їх конкурентоспроможності.

Проведені дослідження свідчать, що на ринку продовольчих ресурсів молоко і молокопродукти займають одне з провідних місць. В свою чергу, молочний сектор є найбільш швидкозростаючим з усіх галузей агропромислового комплексу, адже тут виробляється близько 4% сукупного національного продукту. Разом із тим, фактичний стан молочної галузі, незважаючи навіть на її надзвичайну важливість для української економіки, протягом останніх двадцяти років не тільки не відповідає потенційним можливостям, а й постійно погіршується. В останні ж два роки, за словами голови Ради директорів Спілки молочних підприємств України В.П. Чагаровського [11], галузь взагалі переживає реальну стагнацію: «…, бо навіть у 2009 р., у розпал кризи, спад виробництва у молочній галузі порівняно з 2008 р. становив усього 5%»[11, с.31]. В той же час, формування та розвиток конкурентоспроможного ринку молока та молочних продуктів є важливим завданням економічної політики. В свою чергу, конкурентоспроможність продукції та конкурентоспроможність підприємства є взаємозалежними і взаємовпливовими факторами, що визначають один одного. Якість, ціна реалізації та собівартість молочної сировини та продукції і визначають

конкурентоспроможність молочного підкомплексу, а зокрема молоко-переробних підприємств.

Одним з найважливіших напрямків підвищення конкурентоспроможності молокопереробного підприємства є якість та доступність сировини для виробників молочної продукції. Її низький рівень стає передумовою для незадовільних оцінок якості готової продукції. Дослідження показали, що конкурентоспроможність переробних підприємств прямо пропорційно залежить від якості сировини, а також обсягів виробництва та асортименту молочної продукції. В результаті аналізу інформації Державного комітету статистики України за 1991- 2011 рр. в цілому по Україні, та зокрема Київській області, виявлено тенденцію до зменшення кількості корів і обсягів виробництва молока, а разом з тим і скорочення якісної молочної сировинної бази. Про це свідчить стрімке зниження поголів'я великої рогатої худоби (в усіх категоріях господарств). Так, по Україні у 2011 р.(4494,4 тис. голів), порівняно з 1991р. (24623,4 тис. голів) воно скоротилося майже в 5,4 рази, а в Київській області у 8,6 рази. Валовий надій молока по всій Україні в 2011 р. порівняно з 1991 р. зменшився більше ніж на половину, а в Київській області майже втричі. Постійне щорічне зменшення дійного стада Київщини з 473,5 тис. гол. у 1991р. до 80,9 тис. гол у 2011 р. призвело до зменшення кількості молока з 1592,2 тис. т. у 1991 р. до 451,1 тис. т. у 2011 р. (рис.1).

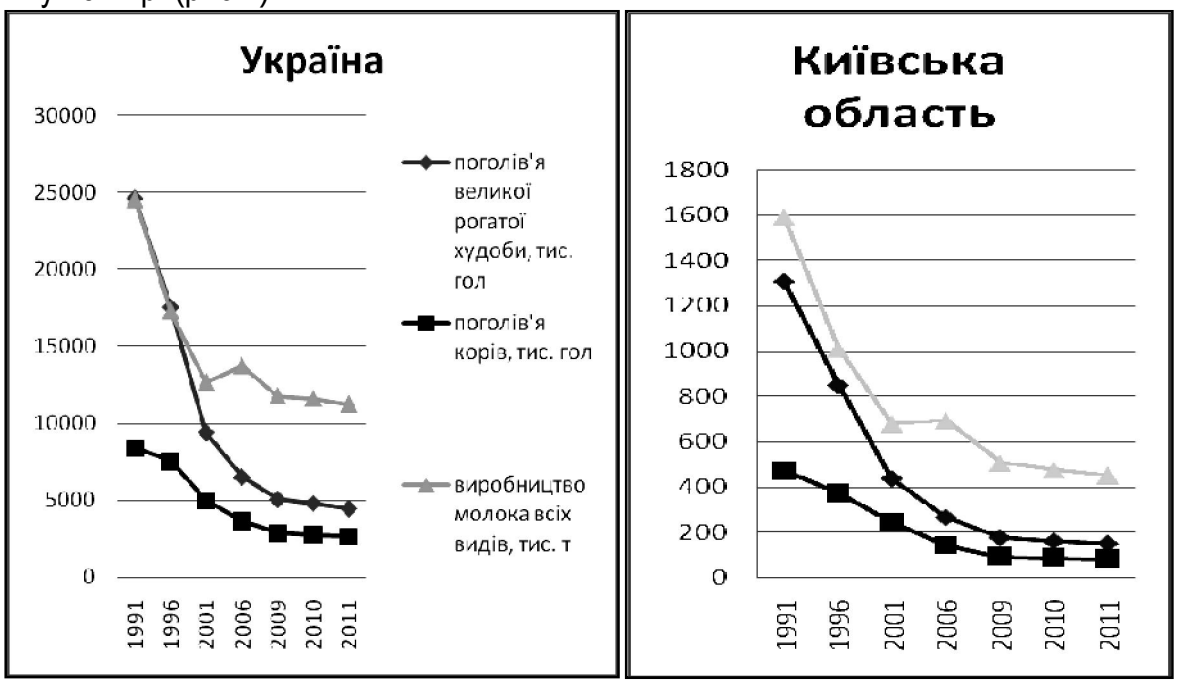

Рис. 1. Динаміка зміни поголів'я корів та надою сирого молока в Україні та Київській області за 1991-2011 рр.

Беручи до уваги те, що у 1991 році виробництво молока всіх видів в Україні сягало 24508,3 тис. тонн та в Київській області – 1592,2 тис. тонн, таке стрімке зниження його обсягів досить негативно вплинуло на розвиток та конкурентоспроможність молокопереробних підприємств.

Водночас, важливо підкреслити, що за нормами споживання молока та молочних продуктів, розробленими науково-дослідним інститутом харчування Міністерства охорони здоров'я, мінімальний рівень на душу населення у перерахунку на первинний продукт, нині, в середньому, повинен складати 353,3 кілограма в рік. Норма раціонального споживання на 1995-2000 рр. визначалася в обсязі 380 кг, а на 2000-2010 рр. повинна була дорівнювати 395 кг, проте фактичний рівень в Україні сягав лише 250-270 кілограма на рік [4]. Це свідчить про те, що споживання молочних продуктів в Україні не тільки не відповідає науково - обґрунтованим нормам ні за кількісними, ні за якісними показниками, а й спостерігається суттєва нестача якісної молочної продукції на вітчизняному ринку.

Аналіз виробничих потужностей галузі показав, що потенційний обсяг сучасної промислової переробки молока складає близько 24 млн. тонн на рік і може забезпечити потреби населення на рівні наукових норм, проте, на промислову переробку надходить лише 47% виробленого в Україні молока (рис.2, 3).

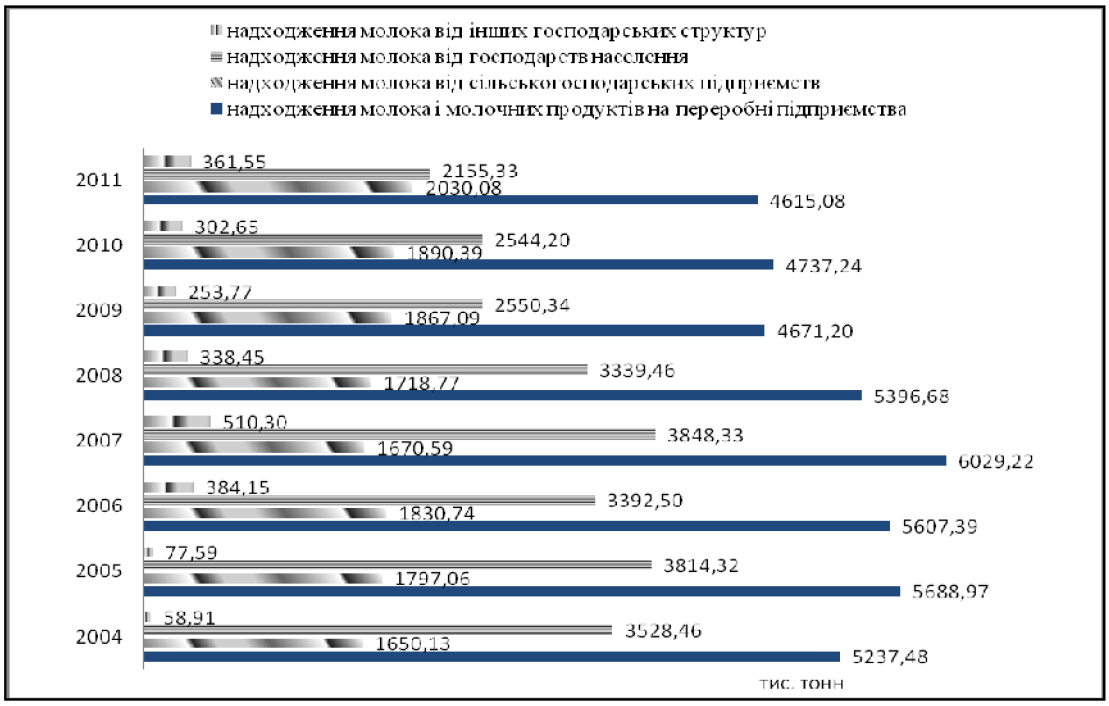

Рис. 2. Динаміка надходження молока і молочних продуктів на переробні підприємства в Україні, тис. тонн

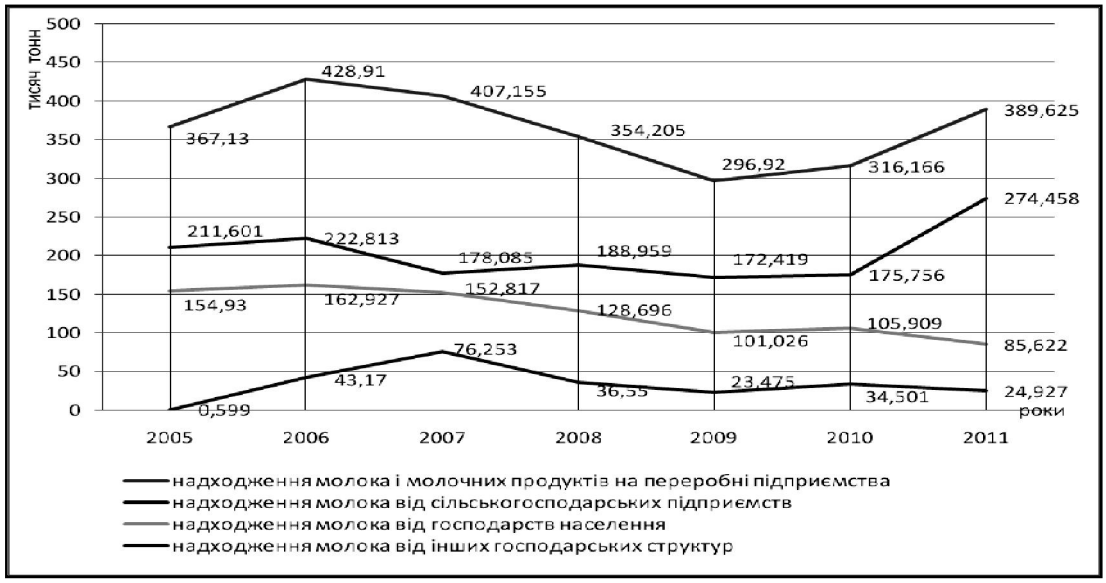

Рис.3. Динаміка надходження молока і молочних продуктів на переробні підприємства Київської області, тис. тонн

Втім, навіть у разі повної промислової переробки всього молока, яке виробляється сьогодні в Україні, зайвими середньорічними потужностями в переробній галузі виявляться майже 11,5 млн. тонн по молочній сировині, що також дуже негативно впливає на конкурентоспроможність вітчизняних підприємств. Ця ситуація спричиняє неритмічність та нерівномірність використання основних виробничих фондів, що, в свою чергу, сповільнює процес впровадження інноваційних технологій виробництва та безперебійного збуту молочної продукції.

За нашими дослідженнями, причинами низької конкурентоспроможності молокопереробних підприємств є:

- зниження обсягів виробництва та погіршення якості молока, що вплинуло на обсяги реалізації переробних підприємств;
- переважне виробництво молока в особистих господарствах населення, що унеможливлює використання сучасних технологій виробництва для забезпечення якості та безпеки продукції на рівні світових вимог;
- відсутність повного комплексу стандартів на молочну продукцію, які відповідали б вимогам світового рівня;
- відсутність на багатьох підприємствах чітко сформованих настанов з якості продукції;
- невідповідність та недотримання українського ветеринарного законодавства європейському;
- незадовільний стан і розвиток інфраструктури молочної галузі;
- моральний і фізичний знос устаткування з використанням переважно застарілих технологій виробництва продукції;
- відмінності в контролі безпеки та якості продуктів в Україні та країнах Європейського союзу тощо.

Нині розвиток молокопереробних підприємств може стати дійсно ефективним лише за умов злагодженої роботи всіх підприємств, пов'язаних із виробництвом, переробкою та реалізацією молока і молочних продуктів. Саме тому, перед підприємствами молочної промисловості стоїть першочергове завдання віднайти (створити) таку систему організаційно-економічних заходів, яка б сприяла: зростанню поголів'я великої рогатої худоби; збільшенню отримання якісної молочної сировини від сільських господарств; зменшенню витрат молокопереробних підприємств на виробництво продукції; зниженню відходів від діяльності та загалом підвищенню конкурентоспроможності молочної галузі. Вважаємо, що вирішувати дане питання потрібно в тісному взаємозв'язку з державною підтримкою молочної галузі, передовими ресурсозберігаючими технологіями, а також науковими досягненнями та здобутками українських та світових вчених-економістів.

Для підвищення рівня конкурентоспроможності молокопереробних підприємств України, насамперед, пропонуємо вирішити ряд питань на рівні держави, а саме:

- реально відображати у статистичних звітах стан справ в економіці взагалі та молокопереробному комплексі зокрема. Спеціалісти зможуть приступити до розробки дієвих кроків по підвищенню конкурентоспроможності молокопереробних підприємств лише тоді, коли, маючи реальні статистичні дані та достовірні цифри, проаналізують реальну ситуацію в галузі. Нині, ця проблема є невирішеною. Про це свідчить галузева Програма розвитку молочного скотарства, прийнята у 2007 році, відповідно до якої виробництво молока у 2010 році мало б становити 15 млн. тонн на рік, а реально його обсяг склав трохи більше 11 млн. тонн;
- звернути особливу увагу на прискорення гармонізації вітчизняних стандартів на продукцію переробки молока з міжнародними та європейськими. Забезпечити та проконтролювати впровадження стандартів ISO 9001 та дотримання принципів системи HACCP на всіх вітчизняних молокопереробних підприємствах;
- сприяти переорієнтації виробництва молокопереробних підприємств на якісні та екологічно безпечні молочні продукти харчування, що, в свою чергу, потребує додаткових і стабільних інвестиційних залучень для впровадження нових цехів і технологій;
- підвищити контроль держави за екологічною ситуацією в країні. Від цього безпосередньо залежить не тільки зростання поголів'я корів, а й якість молочної сировини та в подальшому й молочної продукції;
- вдосконалити механізм ціноутворення на молоко та молочні продукти з урахуванням попиту і пропозиції та інтересів усіх учасників процесу створення вартості молока і молочних продуктів.

Також, вважаємо, що молокопереробним підприємствам й надалі потрібно за участю науковців проводити подальші дослідження проблем конкурентоспроможності вітчизняної продукції та аналізу і прогнозування розвитку кон'юнктури міжнародного ринку молочних продуктів.

Література

1. Базилевич В.Д. Формування конкурентного середовища в транзитивній економіці. Теоретико-методологічний аспект // Актуальні проблеми економіки. – 2005. - № 11(53). – С. 101-110
2. Галеев М.М. Разработка и мониторинг системы менеджмента качества на молокоперерабатывающих предприятиях: монография / М.М. Галеев, Г.Н. Иванова, А.С. Балеевских; ФГОУ ВПО «Пермская ГСХА». - Пермь: Изд-во ФГОУ ВПО «Пермская ГСХА», 2011. – 131 с.
3. Глосарій зеленого бізнесу: українсько-німецько-російсько-англійський // В. Базилевич, Д.Вальтер, Хартманн В. та ін..; наук. Ред..: В.Базилевич, Д.Вальтер. – К.: Знання, 2010. -518 с.
4. Ємцев В. Конкурентоспроможність молокопереробних підприємств України. - 2011 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www. nbuv.gov.ua/portal////chem_biol/Piapk/2011_3/11viedeu.pdf
5. Кваша С.М., Голомша Н.Є. Конкурентоспроможність вітчизняної сільськогосподарської продукції на світовому аграрному ринку // Економіка АПК. - 2006.- № 5. –с.99-104
6. Купалова Г.І. Теорія економічного аналізу: Навч. посіб. - К.: Знання, 2008. - 639 с.
7. Маліков В.В. Визначення напрямів державного регулювання економіки // Науково-виробничий журнал Держава та регіони. Серія: державне управління. – Дніпропетровськ, 2011. - №1. – С. 72-76
8. Мостенська Т.Л. Економічний механізм функціонування молочної промисловості України: [монографія] / Т.Л.Мостенська. – К. УДУХТ, 2001. – 328 с.
9. Статистичний-бюлетень України «Про надходження продукції тваринництва на переробні підприємства» за 2003-2011 роки // Головне управління статистики у Київській області. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: http://www.oblstat.kiev.ua/content/p.php3?lang =1&c=456
10. Филюк Г.М. Конкуренція і монополія в епоху глобалізації: Монографія. – Житомир: Видавництво ЖДУ ім. І. Франка, 2009. – 404 с.
11. Чагаровський В.П. Рецепти подолання стагнації молочної галузі України: консолідація активів, створення виробничих кооперативів, державний контроль якості, підвищення ролі фахових громадських об'єднань та однакові для всіх правила // Всеукраїнський щоквартальний журнал «Молоко і ферма» № 3, грудень 2010. – Умань. – С.30-35.